

לכאורה, התופעה של אלפים

רבים הרוקדים בשנות ה-90

היא בלתי צפויה. רקודי

העם הישראליים הם יצירה,

מאת דן רונן

רקודי העם בישראל הם יותר מרקודים, הם תופעה חברתית; וככזו, הם אחד הבטויים החשובים של החיפוש אחר "סגנון ישראלי" ו"זהות ישראלית", עם כל המורכבות והבעיות של מושגים אלה.

בסקר על "בלוי שעות הפנאי" שנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נמצא כי ב-1990, רקדו רקודי-עם בחוגים והרקדות, 8% מהאוכלוסיה מגיל 14 ומעלה - כ-200 אלף איש ואשה.

מחקר על "דפוסי בלוי שעות הפנאי ב-1990" שנערך על ידי המכון למחקר חברתי שמושי ע"ש גוטמן והמרכז למידע ומחקר של המועצה לתרבות ואמנות, מגלה, כי רקודי העם ושירי ארץ ישראל מהווים 40% (!) מההצע של ארועי תרבות בישראל, והם: "סוג הפעילות התרבותית הנפוץ והשכיח ביותר בישראל".

לכאורה, התופעה של אלפים רבים הרוקדים בשנות ה-90 היא בלתי צפויה. רקודי העם הישראליים הם יצירה, שתחילתה לפני כ-50 שנה, בכנס המחולות הראשון בקבוץ דליה, כאחד הבטויים של תחיית התרבות העברית הלאומית.

היה צפוי, כמו שקרה לרוב סגנונות היצירה שהושפעו מאידיאולוגיות מתקופת טרום-המדינה, שגם רקודי העם יאבדו עם השנים את כוח משיכתם להמונים. והנה, על אף שבעקרון, סגנונם של רקודי העם לא השתנה, יש לרקודים עדנה ופריחה כגוף חי ולא כמוצג מוזיאוני. אם שואלים את הרוקדים "מה מושך אתכם לרקודים?" התשובה השכיחה היא "אני נהנה", "אני נהנית", "אנחנו נהנים" או "זו ישראל היפה". אם תשאל: ובכל זאת "למה?" התשובה תהיה: "ככה". יתכן גם וזו התשובה האמיתית, ושלא צריך לשאול "למה". ובאמת, מדוע ליצור בעיות שאולי אינן קיימות כלל? ובכל זאת: מה קורה? ואולי יותר חשוב לשאול, מה יקרה בעתיד לתנועת רקודי העם בישראל? יום הולדת חמישים הוא כמו כל יום הולדת, ואינו שונה מימים אחרים

אלא בעובדה, שאנו קוראים לו "יום הולדת". אנו אוהבים ימי הולדת, ובעיקר ימי הולדת במספרים עגולים. המספרים השלמים מקנים הרגשה של שליטה בתהליכים, של תכלית וסדר בזמן. ואף אם אין זה כך, ההרגשה נעימה. ימי הולדת הם גם הזדמנות לחשבון נפש ולהערכה, להפקת לקחים ולהצבת אתגרים. חמישים שנה לתנועת רקודי העם בישראל זו הזדמנות מתאימה, לנסות להבין את התופעה ולהעריכה.

בשנת 1944, בחג השבועות, התקיים הכנס הראשון של להקות רקודי העם בארץ ישראל, בקבוץ דליה בהרי אפרים. ההופעות התקיימו ב"פרגולה" במרכז הקיבוץ.

בתכנית ההופעות: מסכת "מגילת רות", כרוז בגלימה לבנה, 14 להקות רקודים, 200 רוקדים: 22 רקודי עם, שמהם כשמונה בלבד היו מקוריים ישראלים, אמנם מושפעים מרקודי עמים אבל בכל זאת - ישראליים. מספר הצופים היה 3,500.

היום קיימים למעלה מאלף רקודי עם ישראלים. מאות אלפים רוקדים. כ-120 להקות ועוד עשרות להקות של מחול אתני ודבקות. פעילות שנתית ענפה ופסטיבל מחול ישראלי מרכזי שנתי בכרמיאל, ובו משתתפים כ-3000 רוקדים וכרבע מיליון צופים.

רקודי עם, בכל עם, על פי הגדרתם, הם חלק מהפולקלור. דהיינו, בטוי משותף של קבוצת אנשים, שיש להם מסגרת ויחוד. כפולקלור הם צריכים להיות מסורת המועברת מדור לדור.

רקודי העם, כמו יצירות פולקלור רבות, הם תגובה של בני אדם על החיים בסביבתם ופרי רוחם ויצירתם של יוצרים. רקודי העם הם גם יצירה אמנותית - של מחול - שפה של תנועה שיש בה שילוב של ישן וחדש, עושר של סגנונות וצורות, השפעות של נופים, מאורעות, אורח חיים וחלומות משותפים.

רקודי העם בעמים אחרים, מקורם בעיקר בפולחנים דתיים ובפעילות חברתית קבוצתית. הם נוצרו והתגבשו במשך דורות רבים. אי אפשר לנתקם מהרקע ההיסטורי, החברתי, התרבותי והאתני של העם שרקד ורוקד אותם. בעמים אחרים, המאמץ העיקרי של תנועות רקודי עם ופולקלור הוא לשמר את הרקודים, ובמידת הצורך להחיות אותם.

שתחילתה לפני כ-50 שנה,

בננס המחולות הראשון

בקבוץ דליה, כאחד הבטויים

של תחיית התרבות

העברית הלאומית

בישראל התפתחות רקודי העם שונה מזו של עמים אחרים. הואיל ורקודי העם שלנו הם יצירה חדשה; והואיל ויש רקע אידיאולוגי לצמיחתם.

המאפיינים של התפתחות רקודי העם בישראל

רקודי העם הישראלים נוצרו במסגרת מאמץ מודע, מכוון וממוסד ליצור תרבות "עברית לאומית" בארץ ישראל. בדומה לתחיית השפה העברית, השירה והספרות העברית וכו'. יצירה שהתבססה על אמונה תמימה ופשטנית של "אמהות ואבות" המחול הראשוניים, שאפשר ליצור רקודי עם ו"שעם שאין לו רקודים משלו, אינו עם". בין המייסדים: גורית קדמן, לאה ברנשטיין, זאב חבצלת, שלום חרמון, ירדנה כהן, רבקה שטורמן, שרה לוי-תנאי, ועוד ועוד. רקודי העם הישראלים הם תוצאה של השפעת הרומנטיקה הלאומית של המאה ה-19 באירופה, שהזינה גם את התנועה הציונית כתנועה פוליטית לאומית. היה ברקודים נסיון לבטא שאיפה לחזור אל הטבע והפשטות, אל עבודת האדמה והמרעה, תגובה על תיעוש ועיוור והתרפקות על מסורת עם סמלים תנ"כיים מן העבר, בגישה חילונית-לאומית.

רקודי העם הם נסיון תמים, אולי תת מודע, להתמודד עם הדילמות שהתנועה הציונית יצרה וגם עמדה בפניהן. להפגיש את המושג "עם אחד" עם הדילמות והמתחים בין דת ולאום: בין המשכיות ושנוי, בין מסורת

דתית ו"יהודי חדש" ויצירה ישראלית חדשה. בין שלילת הגלות מצד אחד ושמירת המסורת המגוונות והעשירות שלה מצד שני. בין "אחדות עם ישראל" והשונות של העדות ומסורותיהן, בין המזרח והמערב, בין יהודים ממערב, שרצו להשתלב במזרח, אבל להשאר במערב. בין החלומות על מדינת היהודים והמציאות של מלחמות, טרור וקשיי-החיים.

הרקודים ניסו להתמודד עם מחלוקות יסודיות בחברה הישראלית: בין דתיים וחילונים, בין ערבים ויהודים, בין עדות המזרח ועדות המערב, בין עניים ועשירים, ובין דורות וזאת על ידי יצירת מעגל אחד של רקודים, בו

כולם שווים, על אף המחלוקות - הרקודים הרקודים כאחד.

השפעת התנ"ך

ההשפעה של פסוקי התנ"ך והדמויים התנ"כיים על רקודי העם, יש בה כנראה בטוי לנסיון ליצור בסיס לזהות ישראלית. לקפוץ בדור אחד אלפיים שנה לאחור ולמצוא אחיזה לזהות זו בתנ"ך, ולא רק בפולחן הדתי היהודי שהתפתח בגולה. התנ"ך שימש בסיס זהות משותף לחילונים ולדתיים, ובסיס לתיזות

את התחושה ש"כולנו היינו שם". החזרות והטכסיות של החגים, מאפשרות לחזור מדי שנה על נסיון בראשית, ולחוות את הזכרון הלאומי הקולקטיבי. כמו כן מאפשרות החגים לחוש את ההתחדשות וההמשכיות, בעת ובעונה אחת. חגים תורמים ללכידות הקבוצתית, אבל יותר מכל, החגים כפעילות סמלית-טכסית מקנים משמעות לרעיונות, לרגשות ולתכנים. לכן, בנסיון ליצור טכסים וסמלים ישראלים לחגים, נוצרו רקודי-עם ושירים, בהשפעת התנ"ך ותוך הדגשת החגים כחגי טבע ואדמה, שביטאו את התכנים והסמלים הישראלים של החגים.

רקודי העם הישראלים הושפעו ע"י האוריינטליזם האירופאי של תחילת המאה, אותה תפישה אידיאליסטית ומיופפת של המזרח על ידי האירופאים כמשהו רחוק ומושלם. השפעות אלה מסבירות, למשל, את המקום החשוב שתפשו רקודי התימנים והערבים ובמיוחד הבדווים מהמדבר ברקודי העם הישראלים. וזאת, כמובן, נוסף לעושר התנועתי והסגנון שהיה לרקודים אלה.

רקודי העם הישראלים הונחו על ידי הרצון להשתלב במרחב ולפתח סגנון ישראלי מקומי, שלא יחייב הזדקקות למסגרות הדתיות, לפולחן הדתי ולגולה.

השפעות סוציאליסטיות ותפישות שוויוניות

יצירת רקודי העם הושפעה מהחלום על "חברת מופת שוויונית", דמויות-חקוי של "יהודי חדש", יצרני, כמו החלוץ, האכר, הרועה, השומר, הפועל וכו'. שוויון של רקודי כל העדות, כולל דמויות של ערבים והשפעות של רקודי הדבקה שלהם. לא במקרה, אין לנו רקודי מלחמה ונצחון, ולא במקרה רקודי העם צמחו בהתיישבות העובדת, שחפשה פתרון גם לבעיית חידוש מסורת ישראלית של חגים. ההסתדרות הכללית היא שהובילה את תנועת רקודי העם מתחילתה. ה"סוציאליזם" איזן, במידה רבה, נטיות לאומיות שיכלו

הציוניות על זכותנו על הארץ. באופן פארדוקסלי, רקודי הערבים וגם התימנים שמשו דמויות-חיקוי לאבותינו מימי התנ"ך.

חגי ישראל

היוו את אחד הגורמים ליצירתם של רקודי עם ישראלים. חגים הם מערכות של פעולות טכסיות, סמליות, שבהן אנו מבטאים דברים, שאיננו מבטאים בימי חול. חגים, בדרך כלל, ריכזו מספר מאורעות הסטוריים בנקודת זמן אחת, וכך הפכו אותם למקור של השפעה על הדורות הבאים: על ידי "והגדת לבנך" יצרו

מלאכותית - רקודי רועים - "הג' הו", רקודי קוצרים, בחברה עירונית זעיר-בורגנית, ובכל זאת יש בהם אמת - עובדה שרוקדים בהתלהבות והמבקרים של פעם כבר אינם. יש בהם בטוי לחלום הציוני הקולקטיבי וגם לשברו; הם מושפעים מסמלים לאומיים, אבל גם מצרכים של בלוי חברתי מהנה; יש בהם סמלים דתיים ובטוי של החילונית הישראלית, כאחד. יש בהם שילוב אקלקטי, ואפילו מלאכותי, של מקורות שונים של רקודי

להשפיע, יותר מאשר השפיעו, על רקודי העם, כפי שקרה בעמים אחרים.

אידיאולוגיה, שאפשרה שאיבה מכל המקורות ההשפעה שנתפשו כרצויים, כמו רקודים סלביים ובלקנים, רקודי העיירה היהודית והחסידיים, הדבקות הערביות ועוד. כך קורה, שרקודים שמקורם בדור שהושפע מחלומות על שוויון וכבוד האדם והאדם העובד, מזדהים אתם היום בני דור ה"כאסח" שה"דוד סם" הוא דמות החקוי שלהם, ושאיפת ההצלחה והתחרות היא סם חייהם. וכך רוקדים היום בני נוער דבקות ערביות ורקודים חסידיים על אף המחלוקות.

רקודי העם הישראליים הונחו על ידי הרצון להשתלב במרחב

ולפתח סגנון ישראלי מקומי, שלא

יחייב הזדקקות למסגרות הדתיות,

לפולחן הדתי ולגולה.

העמים, שמהם באו העולים, ובכל זאת יש להם סגנון. אולי אפילו דווקא בגלל הפארדוקסליות של הקיום הישראלי, יש לרקודי העם הישראליים סגנון וייחוד משלהם.

הסגנון הישראלי

ברקודי העם מתבטא לא רק ברעיונות ובכוונות. יש לו בטוי מסויים גם בתנועה הרקודית. קשה עדיין להגדירו, אבל יש מאפיינים כגון:

- קלות תנועה, בעקר כלפי מעלה ולרוחב, ותפישה מרחבית של החלל; רוקדים יחפים בהופעות ויש בזה בטוי של שחרור ושל קשר לאדמה כאחד. [ושמא גם שריד של השפעת המחול האקספרסיוניסטי, שרגלה היחפה של איזדורה דאנקן שמשא לה סמל מרכזי. הערת העורך].

- שמחת חיים ותנועות מהירות, המבטאות חיוניות ותקווה.

- מרכיב בימתי ראוותני-עכשווי, והשפעות של הרקוד האמנותי (הבלט והמחול המודרני).

- מגוון רחב של צעדים ותנועות.

- תלבושות צבעוניות, קלות ואפילו חושפניות.

- שירים ולווי מוסיקלי, היונקים מאותם המקורות כמו הרקודים, ויש להם סגנון משלהם.

- צעדות שנוצרו בארץ כמו: הצעד התימני, ששימש את שרה לוי-תנאי. צעד השאוב מהרקוד התימני, אבל הוא ישראלי.

- צעדי פסיעה-ניעה סינקופיים.

- צעדי שיכול-חילוף עם ואריאציות.

- תנועות כתפיים חזקות.

- תנועות רקיעה הלקוחות מהדבקה, אבל משולבות עם השפעות של רקודים סלביים ובלקנים.

העובדה, שרקודי העם הישראליים הם "פולקלור-עכשווי", שנוצר בחמישים השנים האחרונות, משפיעה על מהותם, תורתם לפופולריות שלהם והיא גם חלק מבעיותיהם. זו גם הסיבה לנטייתם לראויותנות. לא במקרה הם מועלים על הבמה ומבוקשים בפסטיבלים ברחבי העולם. יש בהם גם תלישות מסויימת, המאפשרת גוון סגנונות, דבר ההופך אותם לסגנון בפני עצמו: ויש בהם תגובה לצורך של האדם המודרני לגרויים מהירים ורבים.

לעיתים יש בתלבושותיהם וולגריות וחוסר-תרבות, הנובעות מהעדר סגנון. לעיתים יש בהם חיפוש מעמיק אחר סגנון לבוש ישראלי, כמו האפודים, המזכירים את לבוש הכהנים. ניכרות גם השפעות של תלבושות תניכיות ויש בהם לעתים בטוי ליומרות אמנותיות, לעיתים מביכות, של המדריכים, שאין להם הבסיס האמנותי המקצועי הדרוש ויש בהם, לעיתים, יצירות אותנטיות מקוריות, המתאימות לסגנונם ולרמת רקדניהם. לא צריך, כמובן, לשכוח, שמרקדני להקות רקודי העם עוברים לא מעטים, ללהקות המקצועיות. והם היו ויהיו מקור עשיר של רקדנים מעולים. חשוב גם להזכיר כאן, את ההשפעה ההדדית בין סוגי המחול השונים בפסטיבל המחול בכרמיאל, שעיצב יונתן כרמון. השפעה שהיא גורם מעשיר ומפורה.

מה יהיה? מה יקרה עם רקודי העם? איש אינו יכול לדעת.

השפעות האקספרסיוניזם הגרמני

תורות החינוך הגופני והשאיפה לחזרה אל הטבע, שרווחו בגרמניה בראשית המאה ה-20 נכרות ברקודי העם הישראליים. רוב היוצרים הראשונים היו יוצאי התנועות הסמליות, והם שיצרו גם את מסכתות החגים והמופעים ההמוניים בהשפעת פון-לאבן, אחד מאבות המחול המודרני.

כתוצאה מההשפעות האידיאולוגיות על הרקודים, ומקומן בתהליך ההתגבשות של ההוויה הלאומית, אפשר לראות ברקודים את הדבר והפוכו: יש בהם דיאלוג בין שייכויות שונות. בין הילידי והזר, ובכל זאת הם בטוי של שייכות. הם נראים לרבים כיצירה

תשובה לזהותו היהודית על ידי האחזות במסורת, בעקר בסמלים וטכסים, שאינם מחייבים שמירת מצוות. רקודי העם מספקים סמלים כאלה.

יתכן, שנתוח רקודי העם והשפעתם כפי שהוא מופיעי ברשימה זו, הוא מוגזם, ושאינן בהם כל הסימנים והתשובות שנתנו בהם. אבל ודאי יש בהם "משהו", ולו רק מעצם העובדה שלא נס ליחס, שהם כה פופולרים וכה מהנים כבר חמישים שנה. ניתן לומר על רקודי העם מה שאמר ליאון בלוס: פעם ידעו "מה" רוצים, וה"איך" לא היה משוכלל כל כך. היום, ה"איך" מקצועי, משוכלל ומתוחכם, והשאלה היא האם יודעים "מה" ו"למה", מה טוב ומה רע, דהיינו, מה תורם ליצירת סגנון ישראלי, שהוא חיוני להתפתחות רקודי העם, ומה מקלקל סגנון זה.

רקודי העם הם חיפושי דרך מתמידים, והם יחזיקו מעמד אם ישמרו וימשיכו לפתח סגנון, אם יהיו מהנים, ואם יבטאו תכנים, צרכים, מאוויים, סמלים ומשמעויות. לפי כל הסימנים, הם אכן עושים כך.

איך לשמור על רקודי העם שהם בבחינת פנינה של שמחת חיים, שלא יאבדו כוח משיכתם, דרכם, ייחודם וסגנונם? לרוקדים הפתרונים.

רקודים אולי אינם פותרים הכל, אבל "מאפשרים לחלום על הכל". וכבר אמרו חכמים, "הרקודים הם המשל והעקר הוא - הנמשל".

היה צפוי, כמו שקרה לרוב סגנונות היצירה שהושפעו

מאידיאולוגיות מתקופת טרום-

המדינה, שגם רקודי העם יאבדו עם

השנים את כוח משיכתם להמונים.

והנה, על אף שבעקרון, סגנונם של

רקודי העם לא השתנה, יש

לרקודים עדנה ופריחה כגוף חי

ולא כמוצג מוזיאוני

רקודי העם השראליים בקרב נוער יהודי בגולה.

• מחקרי המכון למחקר חברתי-שמושי על דפוסי בלוי שעות הפנאי, מגלים כי בשנות ה-90, הישראלי מבטא רצון לבלות בקבוצות אינטמיות של חברים ומשפחה, ולצאת מהבית ו"הבידודות" של מסך הטלוויזיה. מה שמסביר את פריחת הפאבים, המנגלים, היציאה לטיולים וכו' - תהליך, שמבטיח המשכיות הפעילות ברקודי עם.

• מחקרי המכון הני"ל, "על דפוסי בלוי שעות הפנאי", מגלים גם שהישראלי החילוני מחפש

אבל, אם ניתן להפיק לקחים מהתפתחויות העבר לגבי עתידה של תנועת רקודי העם, ראוי לציין, שזו אכן תנועה ולא רק רקודים בודדים, ויש לתנועה סכוי להמשיך ולהתפתח, על אף כל הבעיות והקשיים כגון: רבוי רקודים, תחרות בין מדריכים, השפעות זרות של חקוי והתבטלות עצמית וכו'.

הסיבות לכך, שרקודי העם ימשיכו להיות תופעה חברתית וימשיכו להיות פופולריים הם:

• הבעיות שרקודי העם מתמודדים אתן, והצרכים שהם באים למלא, נשארו, ואפילו העמיקו.

• ברקודים באים לידי בטוי געגועים לימים הטובים של העבר, כשעדיין הכל האמינו בעתיד טוב יותר. ימים שנתפשים כ"ישראל היפה" ויש להם כוח משיכה דווקא בימינו, כשהחלומות נשברים והחברה מתמודדת עם זהותה ודרכה.

• יש ברקודים ובשמחת התנועה שלהם גם משום בריחה מהבעיות של היום וממציאות קשה.

• יש ברקודים בטוי לטעמים עכשוויים ולצרכים של חברה מודרנית עתירת גרויים ותקשורת.

• הרקודים מבטאים את הצורך בשותפות, בסולידאריות, בבטחון של ה"ביחד" בחברה שסועה. הרקודים מאפשרים חוויה של מה שמכונה "קרבה תוך ריחוק", שאינה דורשת מחויבות מעבר למקום ולשעה של הרקודים עצמם, ובכך תורמת להרגשת אחדות. אולי אחדות מדומה, שנוצרת בחברה שיש בה נורמות חברתיות של שותפות ונטיות למלוי צרכים אישיים ואפילו אגואיסטים בו זמנית. וזה, אגב, מסביר את הפופולריות של

